

อุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผากับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ
และสังคมของชุมชนไทยพวนบ้านเชียง อำเภอหนองหาน
จังหวัดอุดรธานี พ.ศ. 2515-2563

The Pottery Industry and the Socio-economic Changes of
Thai Phuan Ban Chiang community, Nong Han District, Udon
Thani Province During 1972–2020

ธัญพงษ์ สารรัตน์¹

Thanyapong Sararat

¹สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ

Social Studies Program, Faculty of Education, Sisaket Rajabhat University

ได้รับบทความ: 21 กรกฎาคม 2564

ปรับปรุงแก้ไข: 17 ตุลาคม 2564

ตอบรับตีพิมพ์: 12 พฤศจิกายน 2564

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนไทยพวนบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี อันเป็นผลจากการขยายตัวของอุตสาหกรรมการผลิตเครื่องปั้นดินเผา ระหว่าง พ.ศ. 2515-2563 จากการศึกษาพบวก่อน พ.ศ. 2515 ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมยังไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก ลักษณะเฉพาะทางเศรษฐกิจยังเป็นแบบยังชีพโดยการทำนาเป็นอาชีพหลักและมีการผลิตเครื่องปั้นดินเผาเป็นอาชีพเสริมหลังฤดูทำนา จนกระทั่งระหว่าง พ.ศ. 2515-2555 เริ่มเกิดความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจภายในชุมชน

อันเนื่องมาจากการตั้งโรงเรียนเสริมอาชีพ และมีการจัดตั้งชุมชนเป็นสุขาภิบาล ตำบลบ้านเชียง ในพ.ศ. 2529 และเปลี่ยนเป็นเทศบาลตำบลบ้านเชียง ในพ.ศ. 2542 ตามลำดับ ผลจากการตั้งฐานทัพของสหรัฐอเมริกาในจังหวัดอุดรธานี บทบาทของรัฐบาล ในการพัฒนาแหล่งโบราณคดีบ้านเชียง การเสด็จประพาสของรัชกาลที่ 9 นโยบาย ของรัฐบาลสมัยนายบรรหาร ศิลปอาชา ในระหว่าง พ.ศ. 2538-2539 ที่ส่งเสริมธุรกิจ พาณิชยกรรมในท้องถิ่น และการที่มีผู้เข้าไปประกอบการค้าเครื่องปั้นดินเผามากขึ้น เป็นผลให้ กิจกรรมเครื่องปั้นดินเผามีการขยายตัว แต่ก็ยังมีได้มีผลกระทบต่อสังคมมากนัก ลักษณะ ทางสังคมยังเป็นระบบเครือญาติ ยึดติดอยู่กับจารีตประเพณี จนกระทั่งภายหลัง พ.ศ. 2555 ถึง พ.ศ. 2563 ได้มีกลุ่มนักวิชาการและนักวิจัยเข้าไปเปลี่ยนแปลงรูปแบบ ของเครื่องปั้นดินเผา และได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานทั้งภายในและภายนอกชุมชน โดยจากเดิมที่เคยผลิตเป็นภาชนะใช้สอยมาเป็นเครื่องตกแต่งส่งผลให้เป็นที่รับรู้ แพร่หลายมากขึ้น มีการพัฒนาสายเอกลักษณ์ “ลิลลาลาย” ใน พ.ศ. 2562 ขณะเดียวกัน การที่มีนายทุนและนักธุรกิจภายนอกได้เข้ามาลงทุนเพื่อประกอบกิจการค้าและ ผลิตเครื่องปั้นดินเผาก็มีส่วนทำให้กิจกรรมการผลิตเปลี่ยนแปลงไป จากการผลิตแบบ อุตสาหกรรมในครัวเรือนมาเป็นอุตสาหกรรมที่มีระบบการจัดการในแบบธุรกิจการค้า วิชากิจชุมชน และหมู่บ้านอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ ซึ่งเป็นผลทำให้สภาพทางเศรษฐกิจ และสังคมของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป จากวิถีชีวิตที่เคยมีอิสระในการผลิตเครื่องปั้นดินเผา ก็ต้องมาผูกพันกับระบบนายทุน ทำงานตามระบบโรงงาน นายทุนได้เข้ามามีบทบาท ต่อการผลิตเครื่องปั้นดินเผา ทำให้ผู้ผลิตชาวบ้านบางรายที่เคยผลิตเครื่องปั้นดินเผาต้องหัน ไปประกอบอาชีพอื่น บางรายเปลี่ยนมาเป็นผู้ใช้แรงงานรับจ้างแทน นอกจากนี้ การที่ภาวะเศรษฐกิจของชุมชนกำลังเติบโตมากขึ้นนี้ เราจะพบปัญหาทางสังคมที่เป็นผล ตามมาด้วยเช่นกัน

คำสำคัญ: เครื่องปั้นดินเผา, ชุมชนไทยพวนบ้านเชียง, อุตสาหกรรม, อุดรธานี

Abstract

This article aims to study examined the socio-economic changes of the Thai Phuan Ban Chiang community, Nong Han District, Udon Thani Province as a result of the expansion of the pottery manufacturing industry between 1972 and 2020. From the study, it was found that before 1972, the economic and social changes had not changed much. The economic characteristics were also subsistence, where farming was the main occupation and pottery was produced as an additional occupation after the farming season. Until 1972 - 2012, they began to have economic changes within the community due to the establishment of a vocational school, the community was raised as a sanitation district in Ban Chiang Nai Subdistrict in 1986 , and was raised as Ban Chiang Municipality in 1999, respectively. As a result of the establishment of the US military base in Udon Thani Province, the government's role in the development of Ban Chiang Archaeological Site, The travelling to Udon Thani of King Rama IX, the government policy of the 1995-1996 Banharn Silpa-archa government that promotes local commerce, and the presence of entrepreneurs. As a result, the pottery activity expanded, but it still did not have much of an impact on society. Social characteristics were also a system of kinship attached to custom. Until after 2012 to 2020, a group of scholars and researchers were involved in changing the form of pottery and receiving support from organizations both within and outside the community. From the original that was used to be used as a decorative utensil, resulting in more widespread awareness. There was the development of a unique pattern "Lila Lai" in

2019. At the same time, the presence of foreign capitalists and businessmen to invest in pottery trade and production has also contributed to the change in manufacturing activities. From the industrial production in the household to an industry that has a management system in the form of commercial enterprises, community enterprises and creative industrial villages, which has changed the economic and social conditions of the community. From the way of life that used to be free in pottery production, it had to be bound by the capitalist system and working according to the factory system. Capitalists have come to play a role in the production of pottery, forcing some villagers who used to produce pottery to turn to other professions. Some people switched to workers instead. In addition, the economic condition of the community is growing more. We will also encounter social problems as a result.

Keywords: Pottery, Thai Phuan Ban Chiang community, Industry, Udon Thani

บทนำ

ชุมชนไทยพวนบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี ได้พัฒนาการจากการเป็นบ้าน หรือหมู่บ้าน ซึ่งมีเศรษฐกิจแบบจารีตก่อนก่อตัวขึ้นมาเป็นชุมชนที่มีความเจริญและมีฐานะเป็นศูนย์กลางของชุมชนที่ตั้งอยู่โดยรอบ จนกระทั่งใน พ.ศ. 2529 ได้จัดตั้งเป็นสุขาภิบาลบ้านเชียง และใน พ.ศ. 2542 ได้เปลี่ยนเป็นเทศบาลตำบลบ้านเชียงตามลำดับ ความเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงนี้สามารถศึกษาได้จากการผลิตเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนไทยพวนบ้านเชียง ซึ่งเป็นอาชีพสำคัญและลักษณะพิเศษ

เฉพาะที่แตกต่างไปจากชุมชนอื่น ๆ เพราะเครื่องปั้นดินเผาที่มีการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัยนั้นแสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงสภาพชีวิตทางสังคมและเศรษฐกิจของคนในชุมชนไทยพวนบ้านเชียงได้เป็นอย่างดี โดยจากการศึกษาทางวิจัยที่เกี่ยวข้องยังไม่พบงานศึกษาที่ว่าด้วยเรื่องนี้โดยตรง มีเพียงงานศึกษาที่เกี่ยวข้องที่เป็นประโยชน์สำหรับงานเขียนเรื่องนี้ เช่น งานของพระวิษณุณะ น้ำใจดี และเพชรรัตน์ ไชยสมบัติ (2561) เรื่อง “การมีส่วนร่วมของชุมชนในนโยบายการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม: กรณีศึกษาบ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี” งานของผกา มาศ ชัยรัตน์ และ ขวลิย์ ฌ กลาง (2560) เรื่อง “ศักยภาพทรัพยากรการท่องเที่ยวจังหวัดอุดรธานี” ซึ่งงานวิจัยกลุ่มนี้ทำให้ได้ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับทุนทางวัฒนธรรมในท้องถิ่น โดยผู้เขียนได้ใช้เป็นแนวทางการจัดทำเค้าโครงและวิเคราะห์ในบทความนี้ต่อไป

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนไทยพวนบ้านเชียงระหว่าง พ.ศ. 2515-2563 ผ่านเรื่องราวของอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาในท้องถิ่น โดยมีพื้นที่ศึกษาในเขตที่มีการประกาศจัดตั้งเทศบาลตำบลบ้านเชียง โดยขอบเขตหรือระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษาวิจัยจะเริ่มจากพ.ศ. 2515 ซึ่งเป็นปีที่กลุ่มนายทุนอพยพมาจากบ้านด่านเกวียน นครราชสีมา มาตั้งถิ่นฐานและริเริ่มภูมิปัญญาการทำเครื่องปั้นดินเผา ยังผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อสภาพสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนไทยพวนบ้านเชียงมาจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2563) ซึ่งการศึกษาและค้นคว้าในบทความนี้ได้ยึดถือตามระเบียบวิธีการทางประวัติศาสตร์และได้นำเสนอในรูปแบบของการพรรณานาความ (Description) และการวิเคราะห์ (Analysis)

1. ลักษณะเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนไทยพวนบ้านเชียงก่อน พ.ศ.2515

1.1 สภาพทั่วไปทางภูมิศาสตร์ของชุมชนไทยพวนบ้านเชียง

ชุมชนไทยพวนบ้านเชียง เป็นส่วนหนึ่งของอาณาบริเวณพื้นที่อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี ตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่ลูกคลื่นทางทิศตะวันออกของตัวอำเภอเมืองอุดรธานี (ไพฑูริย์ มิกุล, 2523: 47) และเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ราบลุ่มลำนํ้าป่าว (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี, 2544: 2) “ชุมชนไทยพวนบ้านเชียง” ประกอบด้วยพื้นที่ที่อยู่ในอาณาเขตสุขาภิบาลบ้านเชียงใน พ.ศ. 2529 มีเพียงหมู่ที่ 1,2,9,11,12,13,15 ซึ่งเรียกรวมว่า “บ้านเชียง” (จัดตั้งสุขาภิบาลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี, 2529: 187) และยกฐานะเป็นเทศบาลตำบลบ้านเชียงใน พ.ศ. 2542 ที่ประกอบด้วย 10 หมู่บ้าน โดยเพิ่มหมู่ 4 (บ้านดงเย็น) หมู่ 6 (บ้านดงยาง) และหมู่ 8 (บ้านอ้อมแก้ว) เข้ามาใน พ.ศ. 2542 (จัดตั้งเขตเทศบาลตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี, 2549: 124) ซึ่งจากสภาพทางกายภาพของพื้นที่โดยทั่วไปเป็นดินร่วนปนทรายและที่ดอนขาดความอุดมสมบูรณ์ ไม่อุ้มนํ้า ในฤดูแล้งจึงแห้งแล้งมาก เพราะนํ้าจะซึมลงสู่ใต้ดินโดยเร็ว อันมีผลต่อการผลิตอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนในเวลาต่อมา

1.2 เครื่องปั้นดินเผา : ลักษณะเศรษฐกิจพื้นฐานของชุมชนไทยพวนบ้านเชียง

1) การผลิตเครื่องปั้นดินเผา ในฤดูแล้ง ชุมชนไทยพวนบ้านเชียงจะมีการผลิตเครื่องใช้สอยในครัวเรือน เช่น โอ่งสำหรับใส่นํ้าดื่มไหสำหรับหมักปลาร้าจากกลุ่มนํ้าสงครามไว้บริโภคสำหรับฤดูแล้ง (สพสันต์ เพชรคำ, 2540: 58) ซึ่งการผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่ชุมชนไทยพวนแห่งนี้ได้เล่าว่า มีพวกไทยพวนจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงได้เข้ามาตั้งรกรากอยู่ที่ข้างวัดโพธิ์ศรีในปัจจุบัน และได้ใช้ดินบริเวณบ้านดงเย็น ซึ่งเป็นอาณาบริเวณที่มีดินมากยาวไปถึงบ้านผือ ซึ่งช่วงแรกสามารถไปเอาได้แบบไม่มีค่าใช้จ่ายภายหลังถึงมีการซื้อขายดินกัน และในปัจจุบันแหล่งดินดังกล่าวหมดไป จึงได้มีการสั่งซื้อดินเหนียวจากปากมูลในลักษณะเดียวกันนี้มาจากจังหวัดอุบลราชธานี

ซึ่งดินจะต้องมีลักษณะพิเศษคือ “ดำ เหนียว และมันวาว” (ฉัตรชัย โคตรน้ำเนาว์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2563) และงานผลิตเครื่องปั้นดินเผานี้เป็นงานช่างฝีมือ ซึ่งในสมัยโบราณถือว่าจะต้องมีครู ในกรณีเช่นนี้จึงมีพิธีไหว้บอกกล่าวครูชาวไทยพวนที่สอนปั้น โดยเป็นการบ่งบอกว่า ชาวไทยพวนบ้านเชียงผลิตเครื่องปั้นดินเผามานานมาก ซึ่งการผลิตเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนไทยพวนบ้านเชียงเป็นที่ขึ้นชื่ออันเนื่องมาจากความเหมาะสมของดิน ที่เป็นวัสดุในการผลิตจากบ้านดงเย็นริมห้วยหลวง และนอกจากดินเหนียวซึ่งเป็นดินตะกอนแม่น้ำที่มีขนาดใหญ่ที่ไ้ปั้นภาชนะดินเผาแล้ว ในขณะเดียวกันก็ต้องอาศัยการผสมดินทรายละเอียดที่เรียกว่า “ดินเชื้อ” หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ดินตั่วควาย” (วัฒนา ป้อมชัย, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2563)

2) กรรมวิธีในการผลิตเครื่องปั้นดินเผา จากข้อมูลข้างต้น เมื่อได้ดินทั้งสองชนิดดังกล่าวแล้ว นำดินทั้งสองชนิดมาผสมกันในอัตราส่วนผสม 3 ต่อ 1 (ดินเหนียวที่ผสมดินเชื้อ 3 ส่วน (3 ถังสี) ดินทราย 1 ส่วน (ผสมทรายลงไปเพื่อช่วยในการขึ้นรูป ในขณะที่เดียวกันทรายก็จะส่งผลให้ดินเผาค่อนข้างจะมีน้ำหนักมากในส่วนของอัตราผสมระหว่างดินกับวัตถุดิบอื่น) คัดเอาเศษหินออก รดน้ำให้ดินชื้นหมักไว้ 1 คืน แล้วนำดินที่หมักไว้มานวดบนหนังสัตว์ (โคกระบือ) หรือแผ่นพลาสติก หรือไม้กระดานเหยียบดินขนาด 1x1.5 ตารางเมตร เหยียบด้วยเท้าที่สลับกลับไปกลับมา และใช้มือนวดดินจนเข้ากันสนิท (ย่ำดิน) เตรียมไว้ใช้ปั้นทำเป็นท่อนๆ ยาว 25 เซนติเมตร (เรียกว่า “ล้อ”) เมื่อได้ที่แล้วดินจะไม่ติดมือ นิ่มๆ และสามารถใช้พอกหน้าได้ (พรหม ทองพิทักษ์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2563) จากนั้นในการปั้นจะใช้กรรมวิธีในการปั้นแบบแป้นหมุนที่ชาวบ้านเรียกว่า “พะมอน” ซึ่งลักษณะแป้นหมุนเป็นไม้แผ่นเส้นผ่านศูนย์กลางตั้งแต่ 35 เซนติเมตร ถึง 50 เซนติเมตร ถากันให้สอเพื่อประคองตัวได้ดีเมื่อหมุน หนา 15 เซนติเมตร ใช้เจาะรูสวมลงบนแกนไม้แก่น ซึ่งฝังดินอยู่ในหลุมตื้นๆ เมื่อวางแป้นลงบนเตี้ยไม้ที่ปักไขว้วางแทนน้ำมันหล่อลื่นอย่างอื่นเวลานั้น (รัตนา เกาทอง, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2563) จากนั้นจะขึ้นรูปภาชนะที่จะปั้นจากดินที่เตรียมไว้โดยอาศัยการหมุน

ของ “พะม่อน” หมุนไปช้า ๆ พร้อมทั้งนำดินลื้อบี้ให้ติดกับขอบนอกของภาชนะและต่อเป็นข้อ ๆ ขึ้นมาให้สูงเพียงพอกับรูปทรงของภาชนะที่ผลิต (ชาตรี จะโตประรัง, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2563) หลังจากนั้นจะนำภาชนะที่ปั้นไปผึ่งแดดแล้วนำมาขึ้นต่อเมื่อปั้นเสร็จแล้วก็นำไปเก็บไว้ในโรงเรือน (สุกัญญา ผ่องใส, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2563) จากนั้นนำไปตากก่อนเผาเป็นเวลา 3 วัน

ในส่วนการเผา นั้น ก่อนเผาจะมีการขอขมาแม่พระธรณีก่อน เพราะการทำเครื่องปั้นต้องนำดินซึ่งนับถือกันว่ามิพระแม่ธรณีอยู่นั้นมาเผา จึงควรที่จะต้องขอโทษต่อท่านและให้ท่านบันดาลความเป็นสิริมงคลให้ด้วย พร้อมทั้งพิธีไหว้ครู โดยในสมัยก่อนจะใช้เตาหุงใต้จอมปลวกซึ่งมีอยู่มากริมห้วยหลวง โดยการนำภาชนะดินเผาที่ปั้นเสร็จแล้วเข้าเตาเผา ต้องพยายามบรรจุเครื่องปั้นดินเผาให้มากที่สุด ไม่ปล่อยให้มีส่วนว่างหลงเหลืออยู่ ถ้านำโถ่งลงเผา ภายในโถ่งก็จะใส่เครื่องปั้นดินเผาที่มีขนาดเล็ก เช่น ครกตำหมาก รอดผวมิ้น ฯลฯ โดยการเผานั้นต้องพยายามให้แตกน้อยที่สุด (บัวเฟื่อน ศรีจันทร์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2563) โดยสุ่มไฟใช้ฟืนใหญ่ 3 ท่อนจุดไฟบริเวณปากเตาสุ่มขอน 2 วัน 2 คืน ค่อย ๆ ให้ความร้อน และตีไฟโดยใช้ฟืนขนาดธรรมดาเผา (บางครั้งจะใช้ฟางและกิ่งใบตาลเพื่อให้สีเครื่องปั้นดินเผามีสีแดง) และจะต้องหมั่นสังเกตดูสีของภาชนะเครื่องปั้นในเตาจนเครื่องปั้นมีสีแดงเรื่อเห็นด้วยตาเปล่า ในช่วงนี้อาจใช้เวลาประมาณ 8-10 ชั่วโมงจึงลดการไหมไฟหรือทิ้งไฟ ใช้อุณหภูมิประมาณ 800-900 องศาเซลเซียส จากนั้นเมื่อลดการไหมไฟแล้วก็ไหมใส่ฟืนขนาดเล็กจนเปลวไฟพุ่งขึ้น ปากปล่องเตาแดงโชติช่วง และเมื่อสังเกตเปลวไฟปากปล่องจนขึ้นสีนวลได้แล้วก็แล้วก็จะปิดปากเตาโดยใช้ดินหรือต้นกล้วยปิดปากไว้ 2-3 วัน จึงค่อยเปิดปากเตาที่ละน้อย และนำเครื่องปั้นดินเผาออกมา

อย่างไรก็ดี การผลิตในช่วงก่อน พ.ศ. 2515 จะไม่เข้มข้นเท่ากับการผลิตภายหลังจากนี้ เนื่องจากในช่วงนี้หมู่บ้านที่ผลิตโถ่ง ไห ขาย และแลกเปลี่ยนมาแต่โบราณก่อนการค้นพบแหล่งโบราณคดีบ้านเชียง คือ บ้านคำอ้อ ที่ข่านาญในการปั้น แต่ประเด็นนี้ไม่ใช่สาระสำคัญในเชิงขอบเขตพื้นที่ในบทความ จึงขอไม่กล่าวถึงในที่นี้

1.3 ลักษณะสังคมของชุมชนไทยพวนบ้านเชียง

ลักษณะสังคมของชุมชนบ้านเชียงประกอบไปด้วยราษฎรที่เรียกตนเองว่าเป็นชาว “ไทยพวน” มาตั้งถิ่นฐาน และส่งผลให้ชุมชนขยายตัวมากขึ้น โดยปัจจัยที่ส่งเสริมความเจริญดังกล่าว ได้แก่ การผลิตเครื่องปั้นดินเผา โดยการผลิตเครื่องปั้นดินเผาแต่ละเตานั้น ชาวบ้านจะใช้เวลานานในการปั้นภาชนะเตรียมเผา ซึ่งจะต้องบรรจุให้เต็มเตาเพื่อเผา ซึ่งอาจจะใช้เวลาทำถึง 3 วัน ชาวบ้านจะขอแรงกันได้ เพื่อให้จะให้ปั้นภาชนะเสร็จ (เปี้ย สุขแสง, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2563) เช่น ชาวบ้านคำอ้อ ซึ่งอยู่คนละตำบลกับบ้านเชียง และเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทย-ลาว จะเก่งเรื่องปั้น ชาวบ้านคูจะเก่งเรื่องเขียนลาย ชาวบ้านบ้านเชียงและบ้านธาตุจะเก่งเรื่องการขาย ทั้งหมดนี้เป็นเครือข่ายกัน นอกจากนี้ยังมีการเคารพผู้อาวุโส โดยผู้เป็นช่างปั้นจะถูกเรียกว่า “อาจารย์” (พิกุล สุขศรี, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2563) ส่วนความเชื่อเรื่องพิธีกรรมในพิธีเซ่นไหว้ศาลปู่ตาและการละเล่นพื้นบ้านยังคงมีอยู่ ซึ่งสะท้อนความสัมพันธ์ของกลุ่มคนภายในสังคมที่สะท้อนออกมาให้เห็นในความสนุกสนานรื่นเริงเมื่อถึงเทศกาลประจำปี และมีความเชื่อเรื่องการไหว้ครูเครื่องปั้นดินเผาที่ห้ามสตรีเข้าไปในบริเวณเตาเผาด้วย

2. ปัจจัยที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการผลิตเครื่องปั้นดินเผากับเศรษฐกิจชุมชนไทยพวนบ้านเชียง ระหว่าง พ.ศ. 2515–2555

2.1 การก่อตั้งโรงเรียนประถมอาชีพอำเภอหนองหาน 1 (แผนกช่างปั้น)

พ.ศ. 2510-2515

การเติบโตและขยายตัวของเครื่องปั้นดินเผามีจุดเริ่มต้นมาตั้งแต่ พ.ศ. 2515 เมื่อมีการจัดตั้งโรงเรียนประถมอาชีพอำเภอ (แผนกช่างปั้น) ขึ้นที่อำเภอหนองหาน และใกล้เคียงกับแหล่งชุมชนไทยพวนบ้านเชียง โดยโรงเรียนได้ส่งเครื่องปั้นดินเผาไปขายให้แก่หน่วยงานราชการและบุคคลต่าง ๆ ในจังหวัดอุดรธานีหรือในเวลาที่มีงานกรมหลวงประจักษ์ฯ ซึ่งจัดขึ้นเป็นประจำทุกปีในเดือนมกราคม โรงเรียนก็จะส่งผลผลิตเครื่องปั้นดินเผาของโรงเรียนไปออกร้าน และจำหน่ายในงานนี้ ถือเป็น การเผยแพร่

ประชาสัมพันธ์ผลงานของโรงเรียน (สมุดหมายเหตุรายวัน โรงเรียนประถมอาชีพอำเภอนองหาน เล่ม 9 ลงวันที่ 16 มกราคม พ.ศ. 2521: 62) ซึ่งการที่โรงเรียนมีบทบาทในการทำให้เครื่องปั้นดินเผาของชุมชนไทยพวนบ้านเชียงเป็นที่รู้จักกว้างขวางขึ้นเช่นนี้ คงมีส่วนทำให้มีผู้ใส่ใจเข้ามาลงทุนผลิตเครื่องปั้นดินเผาเพื่อขายอย่างจริงจังในเวลาต่อมา

2.2 การอพยพย้ายถิ่น ผลจากการตั้งฐานทัพสหรัฐอเมริกาในจังหวัดอุดรธานีในช่วงสงครามเวียดนาม พ.ศ. 2505–2520 และการเสด็จประพาสของรัชกาลที่ 9

1) ความเปลี่ยนแปลงในกลุ่มผู้ประกอบการ จากการสัมภาษณ์นายแก้ว ศรีจันทร์ ได้กล่าวถึง นางเหรียญ ศรีจันทร์ ผู้เป็นมารดา ได้อพยพจากบ้านด่านเกวียนมาตั้งถิ่นฐานไปยังชุมชนไทยพวนบ้านเชียงแห่งนี้ ซึ่งนางเหรียญเคยสาธิตการปั้นเครื่องปั้นเบื่องหน้าพระพักตร์รัชกาลที่ 9 เมื่อครั้งเสด็จประพาสเมืองนครราชสีมา ซึ่งนางเหรียญได้นำภูมิปัญญาแบบการผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบที่ด่านเกวียนในประเด็นของเตาเผาและกรรมวิธีการเผาติดตัวมาด้วย โดยนำกรรมวิธีการมาผสมผสานกับการผลิตแบบเดิม และได้เข้ามาดำเนินการโดยให้ทุนในการผลิตเครื่องปั้นดินเผาแก่ชาวบ้านเนื่องจากเช่นเดียวกับนายปั้น บุญเนตร ผู้ซึ่งเกรงกลัวกองกำลังทหารสหรัฐอเมริกาที่ตั้งมั่นในตัวเมืองอุดรธานีก็ได้อพยพมาอยู่ที่ชุมชนแห่งนี้และผันตัวเองมาเป็นผู้ประกอบการ (แก้ว ศรีจันทร์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2563) และภายหลังสถานีรถไฟมาถึงอุดรธานี ในพ.ศ. 2484 (สุวิทย์ วีระศาสตร์, 255: 9) ทำให้มีผู้คนอพยพเข้ามาประกอบการค้าอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งคนในท้องถิ่นเองที่สามารถพัฒนาตนเองมาเป็นนายทุนได้นั้นมีอยู่ 2 คน คือ นายฉัตรชัย โคตรน้ำเนาว์ และนายชาติรี จะโตประรัง ผู้ริเริ่มที่มาเกี่ยวข้องกับกิจการการผลิตเครื่องปั้นดินเผาในนามของ “บ้านพิพิธภัณฑ์” โดยเป็นลูกมีนางเหรียญ ศรีจันทร์ ต่อมาเป็นช่างปั้น และได้รับการสนับสนุนเงินจากนายเหรียญ ศรีจันทร์ มาลงทุนทำกิจการผลิตเครื่องปั้นดินเผา ต่อมากิจการค่อย ๆ เติบโตสืบเนื่องมาจนถึงภายหลังทศวรรษ 2530 ที่ได้มีการขยายการผลิตและแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาในชุมชนไทยพวน

บ้านเชียงมากขึ้น (ชาติรี จะโตประรัง, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2563) สำหรับตลาดหลัก จะเป็นการซื้อขายในชุมชน โดยจะมีกองเกวียนจากชุมชนโดยรอบเดินทางมาซื้อ เครื่องปั้นดินเผาของร้านค้าของนายทุน (ฉัตรชัย โคตรน้ำเนา, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2563)

ภาพที่ 1-2 รัชยพงศ์ สารรัตน์ (2563, พฤศจิกายน 21). สภาพของศูนย์วิสาหกิจชุมชน ไทยพวนบ้านเชียง (ภาพถ่าย)

2) การขยายตัวของแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผา ภายหลังจากการเกิดการประกอบการค้ากลุ่มนายทุนที่เข้ามาประกอบการ การคมนาคมที่สะดวกสบายมากขึ้น ประกอบกับผลจากการตั้งฐานทัพของสหรัฐอเมริกาในช่วงสงครามเวียดนามส่งผลให้ในทศวรรษ 2500-2510 ท้องถิ่นอีสานจึงเป็นที่สนใจมากขึ้น มีนักวิชาการชาวตะวันตกเดินทางมาศึกษาเรื่องราวของหมู่บ้านและชาวบ้านเชียง ในพ.ศ. 2503 และพิพิธภัณฑน์ มหาวิทยาลัยเพนซิลเวเนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา ให้ความสนใจ ภายหลังจากในพ.ศ. 2510 กรมศิลปากรได้เริ่มโครงการสำรวจหลักฐานทางโบราณคดีในเขตตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี และในพ.ศ. 2515 พระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี พันปีหลวง เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมแหล่งขุดค้นวัดโพธิ์ศรีใน จนกระทั่ง

ในพ.ศ. 2518 กรมศิลปากรเริ่มดำเนินการก่อสร้างพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ บ้านเชียง และสร้างเสร็จในพ.ศ. 2525 โดยเป็นการเผยแพร่ความจริงว่า ภาควิชาสันนิษฐานวัฒนธรรมเกิดขึ้นเมื่อ 5,600-1,200 ปีมาแล้ว ซึ่งการตั้งพิพิธภัณฑสถาน การเสด็จฯ ของรัชกาลที่ 9 และการค้นพบแหล่งโบราณคดีบ้านเชียง เป็นปัจจัยที่ทำให้นักท่องเที่ยวและต่างชาติพากันมาเที่ยวบ้านเชียงทุกปี ซึ่งทำให้เกิดการผลิตเครื่องปั้นดินเผาขายมากขึ้นเรื่อย ๆ และในพ.ศ. 2535 ยูเนสโกประกาศขึ้นทะเบียนแหล่งโบราณคดีบ้านเชียง อำเภอหนองหาน เป็นมรดกโลกอันดับ 4 ของไทย และเป็นแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์แห่งเดียวของไทยที่เป็นมรดกโลก และการยกฐานะเป็นเทศบาลตำบลบ้านเชียงในพ.ศ. 2542 จนกระทั่งในพ.ศ. 2553 กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สด็จพระราชดำเนินไปทรงเป็นประธานในพิธีเปิดอาคารสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ซึ่งจัดแสดงประวัติการทำงานของคุณะบุคคัลที่มีส่วนเผยแพร่เรื่องราวของแหล่งมรดกโลกบ้านเชียงให้ทั่วโลกรู้จัก (กรมศิลปากร, 2560: 9) และได้เสด็จมาเยือนชุมชนการทำเครื่องปั้นดินเผาแห่งนี้ด้วย รวมถึงนโยบายของรัฐบาลสมัยนายบรรหาร ศิลปอาชา (3 กรกฎาคม 2538-24 พฤศจิกายน 2539) ที่ส่งเสริมธุรกิจพาณิชย์ในท้องถิ่น (มณฑล ต้นบุญต่อ, 2545: 125; คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2558: 55) ปัจจัยข้างต้นล้วนเป็นส่วนหนึ่งที่ส่งผลต่อการผลิตเครื่องปั้นดินเผาหลายด้าน กล่าวคือ จากเดิมก่อน พ.ศ. 2505 พื้นที่ที่ใช้ในการประกอบกิจการเครื่องปั้นดินเผาของกลุ่มไทยพวนบ้านเชียงจะจำกัดอยู่บริเวณริมฝั่งห้วยหลวงทางตะวันตกของหมู่บ้าน แหล่งผลิตแถบนี้ไม่สามารถผลิตได้ตลอดปี เพราะมีปัญหาน้ำล้นฝั่งของห้วยหลวงในฤดูน้ำหลาก ทำให้น้ำเข้าเตากับปัญหาเตาเป็ยกขึ้น ทำให้บริเวณดังกล่าวผลิตได้ปีละ 3-5 เดือน ต่อมาในช่วง พ.ศ. 2505-2555 มีนายทุนจากที่อื่นเข้ามา ซึ่งนายทุนที่เข้ามาใหม่ไม่สามารถเข้าไปดำเนินการในการลงทุนให้กับผู้ประกอบการในบริเวณริมฝั่งห้วยหลวงได้ จึงขยายเนื้อที่ออกมาผลิตบริเวณด้านตะวันออกของหมู่บ้านที่เรียกว่า “ป่าบง” ซึ่งมีจอมปลวกที่ใช้สำหรับขุดเตาเผาจำนวนมาก และที่สำคัญคือ บริเวณนี้ น้ำที่ท่วมล้นฝั่งห้วยหลวงไม่สามารถท่วมถึง

แหล่งผลิตในบริเวณดังกล่าว ผู้ประกอบการผลิตยังสามารถผลิตเกือบตลอดทั้งปี และมีการขยายตัวของจำนวนเตา และการพัฒนาเตา (ชาตรี จะโตประรัง, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2563) นอกจากนั้นนายชาตรี จะโตประรัง และนายฉัตรชัย โคตรน้ำเนาว์ ยังได้ริเริ่มสร้างเตาที่ก่อด้วยอิฐไว้หลังบ้าน (ฉัตรชัย โคตรน้ำเนาว์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2563) อีกทั้งมีการขยายตัวของอาชีพรับจ้าง อาชีพเครื่องปั้นดินเผา และอาชีพค้าขาย และสอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลสมัยนายบรรหาร ศิลปอาชาใน พ.ศ. 2538-2539 ที่ส่งเสริมธุรกิจพาณิชย์ในท้องถิ่น ที่ทำให้ภาวะเศรษฐกิจของชุมชนเริ่มขยายตัว และใน ส่วนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมยังคงมีลักษณะเช่นเดิมเหมือนก่อนหน้านี้ ความสัมพันธ์ ยังคงเป็นแบบร่วมแรงร่วมใจในชุมชนอยู่

ภาพที่ 3-7 ฉันทพงษ์ สารรัตน์ (2563, พฤศจิกายน 21). *กิจการเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนไทยพวนบ้านเชียง* (ภาพถ่าย)

3. อุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผากับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนไทยพวนบ้านเชียง ระหว่าง พ.ศ. 2555-2563

3.1 ความเฟื่องฟูของอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผา

แต่เดิมนั้นรูปแบบของเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนไทยพวนบ้านเชียงจะเป็นเครื่องใช้สอย เช่น โถง อ่าง กระถาง ไห ซึ่งเมื่อมีสินค้าจากภายนอกที่มีคุณภาพดีกว่าเข้ามาในตลาดก็กระทบกระเทือนต่อการขายของสินค้าเครื่องปั้นดินเผาเดิม เช่น เครื่องปั้นดินเผาจากราบุรีและด่านเกวียน ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเมื่อนักวิชาการ

จากสถาบันการศึกษาขั้นสูงประจำท้องถิ่น คือ วิทยาลัยเทคนิคอุดรธานี และ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี ได้เข้ามาเปลี่ยนแปลงรูปแบบของสินค้าเครื่องปั้นดินเผา โดยได้ทดลองออกแบบเครื่องตกแต่ง เครื่องใช้สอยสนองประโยชน์ให้กว้างขวางมากขึ้น เช่น แจกัน ไหแกะลาย เป็นต้น มีการนำเอาไปประดับอาคารของโรงแรมเซอราตัน โรงแรมเจริญโฮเต็ลที่อุดรธานี และประดับอาคารสำนักศิลปะวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี (ฉัตรชัย โคตรน้ำเนาว์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2563) จึงทำให้เป็นที่รู้จักแพร่หลายในกลุ่มสถาบันที่สนใจงานหัตถกรรมพื้นบ้านมากขึ้น มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบที่สำคัญคือ การออกแบบเครื่องตกแต่ง เครื่องใช้สอยที่สนองประโยชน์ให้กว้างขวางมากขึ้น เช่น ที่เขี่ยบุหรี่ แจกัน คนโท ไหแกะลาย ซึ่งความเปลี่ยนแปลงนี้ถือได้ว่านักวิชาการเป็นผู้ผลักดันให้สามารถรองรับความเปลี่ยนแปลงของรูปแบบของเครื่องปั้นดินเผาในช่วงเวลาต่อมา กอปรกับการเข้ามาของนายทุนกลุ่มใหม่ที่เข้ามาลงทุนในพื้นที่มาก ได้แก่ กลุ่มทอผ้าพื้นเมืองไทยพวน 5 แห่ง กลุ่มเครื่องจักสาน 7 แห่ง กลุ่มเครื่องปั้นดินเผา 9 แห่ง และกลุ่มผลิตภัณฑ์โฮมสเตย์ 2 แห่ง (สำนักงานเทศบาลตำบลบ้านเชียง, 2564: 7) ซึ่งจากสถิติดังกล่าวพบว่า กลุ่มเครื่องปั้นดินเผามีมากที่สุด กอปรกับชุมชนมีการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านไทยพวนเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น ทำให้การผลิตและการค้าเครื่องปั้นดินเผามีการผลิตอย่างเป็นลำเป็นสันและคึกคักมากขึ้น

ในส่วนการขยายตัวของการผลิตเครื่องปั้นดินเผาเพื่อการค้าตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2555 เป็นต้นมา การผลิตเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนไทยพวนบ้านเชียงได้ก้าวสู่การผลิตเพื่อการค้าอย่างแท้จริง เช่น มีการต่อยอด ผสมผสาน และเริ่มใช้เซรามิกมาเคลือบโดยได้รับการสนับสนุนจากศูนย์อุตสาหกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ศูนย์เซรามิกจากลำปาง และมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา และนักวิจัยจากสถาบันการศึกษาต่าง ๆ จนในพ.ศ. 2562 มีการพัฒนารูปแบบเป็นของตนเองที่เรียกว่า “สีลาย” และได้รับการยกฐานะเป็นหมู่บ้านอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ โดยนำลวดลายจากภาชนะหม้อบ้านเชียงที่ขุดพบในหลุมขุดค้นมาดัดแปลงให้แปลกใหม่ที่มีผลต่อ

การขยายตลาดเครื่องปั้นดินเผาให้เปิดกว้างออกไป เช่น ลายเส้น ลายขอ ลายเรขาคณิต และลายธรรมชาติ เริ่มมีการจัดการแบบใหม่ในระบบธุรกิจ มีการสร้างงานเน้นประสิทธิภาพในการผลิตและผลกำไรเป็นหลัก ซึ่งเมื่อเกิดการนิยมแพร่หลายและมีตลาดใหม่ที่มีกำลังซื้อสูง จึงทำให้ชาวบ้านหันมาผลิตเครื่องปั้นดินเผาในรูปแบบใหม่จำนวนมากขึ้นกว่าเดิมเกือบหมื่นบ้าน (สุนีย์ เนตรวงศ์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2563) ซึ่งก่อให้เกิดคุณูปการต่อชุมชนไทยพวนบ้านเชียงหลายประการในการขยายตัวทางการผลิตเครื่องปั้นดินเผาเพื่อการค้าจนถึงปัจจุบันในรูปแบบของกระถาง ตุ๊กตาแต่งสวน หม้ออบไถ่ และอื่นๆ ทำให้เศรษฐกิจของชุมชนไทยพวนบ้านเชียงเติบโตและขยายตัวมากกว่าหมู่บ้านอื่น และเกิดผลกระทบต่อเศรษฐกิจบ้านเชียงในเรื่องของรายได้ การจ้างงาน อาชีพรับจ้าง อาชีพค้าขาย ที่เกิดขึ้นหลังการผลิตเครื่องปั้นดินเผาขยายตัวมาจนถึงปัจจุบัน

ภาพที่ 8-10 ฉันทพงษ์ สารรัตน์ (2563, พฤศจิกายน 21). สินค้าที่มีส่วนประกอบของดินเผาภายในศูนย์ฯ (ภาพถ่าย)

กรรมวิธีในการผลิตแบบดั้งเดิมไว้ จึงมีผลทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไป เช่น การนำดินจากบ้านดงเย็นมาใช้ต้องมีการซื้อขายกัน หรือในกรณีภาคเดิมพิธีกรรมในชุมชนชาวบ้านมาร่วมมาก มีการละเล่นสนุกสนาน แต่ในปัจจุบันชาวบ้านเข้าร่วมน้อยลง (เฉย ศรีวิไล, การสื่อสารส่วนบุคคล, 2563) และชาวบ้านทำงานหนักมากขึ้น

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การเติบโตและการขยายตัวของการทำเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนไทยพวนบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2515 ถึง พ.ศ. 2555 เมื่อมีการจัดตั้งโรงเรียนประถมอาชีพอำเภอ (แผนกช่างปั้น) ผลจากการตั้งฐานทัพสหรัฐอเมริกาในจังหวัดอุดรธานีในช่วงสงครามเวียดนาม (พ.ศ. 2506-2518) และการเข้ามามีบทบาทของภาครัฐในการพัฒนาแหล่งโบราณคดีบ้านเชียง ทำให้มีการขยายแหล่งผลิตเพิ่มขึ้น โดยได้รับอิทธิพลจากผู้ประกอบการและนายทุนนอกท้องถิ่น จนกระทั่งภายหลัง พ.ศ. 2555 ถึง พ.ศ. 2563 ได้เกิดการเฟื่องฟูของอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผา รวมทั้งได้มีนักวิชาการจากหน่วยงานภายนอกอื่น ๆ เข้าไปมีส่วนเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิต โดยทดลองให้ผู้ผลิตท้องถิ่นเครื่องปั้นดินเผาในรูปแบบเครื่องประดับแทนภาชนะใช้สอย รวมทั้งมีนายทุนกลุ่มใหม่ที่ไม่ใช่กลุ่มชาติพันธุ์ไทยพวนเข้ามาลงทุนในพื้นที่เป็นจำนวนมาก ช่างปั้นท้องถิ่นได้เปลี่ยนอาชีพมาเป็นผู้จ้างงานรับจ้างมากขึ้น ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจดังกล่าวยังทำให้สังคมของชุมชนไทยพวนบ้านเชียงต้องเปลี่ยนแปลงมาเป็นสังคมแบบเมืองมากขึ้น ข้อแตกต่างเหล่านี้ย่อมบ่งชี้ถึงสภาวะการณ์ของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของเศรษฐกิจของชุมชนไทยพวนบ้านเชียง อันเป็นผลมาจากการเติบโตของอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผานั้นเอง

จากผลการศึกษาพบว่า อุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนไทยพวนบ้านเชียง มีวิธีการผลิตแบบพื้นบ้านที่เป็นอาชีพเสริมรองจากการทำนา สอดคล้องกับงานวิจัยของเชี่ยวชาญ แสงทอง (2556) ที่ศึกษาการผลิตเครื่องปั้นดินเผาบ้านโพนทราย

อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ โดยเฉพาะผลิตภัณฑ์หม้อดินหรือหม้อจี้มุ่ม โดยใช้วัตถุดิบหรือดินเหนียวที่มีในท้องถิ่นเป็นวัตถุดิบหลัก โดยใช้กระบวนการผลิตอยู่บนฐานภูมิปัญญาดั้งเดิมที่สั่งสมมาตั้งแต่บรรพบุรุษที่แฝงอยู่ในทุกขั้นตอนของกระบวนการผลิต ได้แก่ การคัดเลือกดิน การเตรียมดิน การขึ้นรูป และการเผา ซึ่งกระบวนการขึ้นรูปเป็นผลิตภัณฑ์หม้อดิน กลุ่มผู้ผลิตมีทักษะและความชำนาญในการผลิตเป็นอย่างดี และยังคงคล้องกับขั้นตอนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่เป็นสากล ดังเช่นงานของ มณเฑาะว์ ต้นบุญต่อ (2545) และงานของเปี่ยมสุข เจริญรุ่งเรือง (2537) ในประเด็นเรื่องประวัติเครื่องปั้นดินเผาไทย และเครื่องปั้นดินเผาเหล่านี้สามารถต่อยอดเพื่อเป็นทุนทางวัฒนธรรมและทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่สำคัญของชุมชน ดังที่พระวิษณุชนะ น้ำใจดี และเพชรรัตน์ ไสยสมบัติ (2561) และผกา มาศ ชัยรัตน์ และชวลีย์ ณ ถลาง (2560) ที่กล่าวว่า ชุมชนมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์ของนโยบายการจัดการแหล่งท่องเที่ยว เกิดเป็นพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านไทยพวนเพื่ออนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมของไทยพวนบ้านเชียง และเกิดกลุ่มอาชีพเพื่อเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต้อนรับนักท่องเที่ยว โดยการเข้ากลุ่มอาชีพตามความถนัดของตน และการเปิดบ้านเป็นที่พักแบบโฮมสเตย์ให้นักท่องเที่ยวได้เข้าพักและสัมผัสวิถีชีวิต การกิน การแต่งตัว และวัฒนธรรมไทยพวนที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนบ้านเชียง ทำให้เกิดเป็นรายได้ของชุมชน ควรพัฒนาคุณภาพสินค้าเครื่องปั้นดินเผาเชิงการท่องเที่ยว ทำนองเดียวกันกับงานของกนิษฐา เรืองวรรณศักดิ์ (2557) และวิลาภา กาศวิเศษ (2558) ที่กล่าวว่า ลวดลายประทับดินเผาบ้านเชียงสามารถบูรณาการสู่การออกแบบผลิตภัณฑ์เชิงพาณิชย์ได้ และสอดคล้องกับงานของมานะ เอี่ยมบัว (2559) งานของประภากร แก้ววรรณ (2554) และงานของชวลิต การรื่นศรี (2542) ที่กล่าวว่า เครื่องปั้นดินเผาของกลุ่มไทยพวนบ้านเชียงสามารถทำวัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาสร้างเป็นแรงบันดาลใจในการออกแบบทั้งรูปทรงและลวดลายการใช้งานที่เน้นความเรียบง่ายตรงไปตรงมา ผู้บริโภคสามารถมีส่วนร่วมในการสร้างการใช้งานในรูปแบบ

ต่าง ๆ และอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจของท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพวงค์ การิเทพ (2553) ที่กล่าวถึงบทบาทของกลุ่มชาติพันธุ์มอญ มุสลิม ที่เข้ามาสร้างสรรค์ภูมิปัญญาท้องถิ่นและทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เช่นเดียวกับวิทยานิพนธ์ทางด้านประวัติศาสตร์ของอังคณา แสงสว่าง (2550) ที่ระบุว่า ชาวจีนทำให้ชุมชนเติบโต เศรษฐกิจขยายตัว การค้าท้องถิ่นขยายตัว มีการผสมผสานทางวัฒนธรรม และก่อให้เกิดพัฒนาการที่เจริญก้าวหน้าต่อจังหวัดฉะเชิงเทรา

ทั้งนี้ การศึกษาครั้งนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการอบรม “วิศวกรสังคม” เพื่อพัฒนาท้องถิ่นในพื้นที่จังหวัดอุดรธานี อาจเป็นแนวทางการพัฒนาองค์ความรู้ของชุมชนเพื่อต่อยอดเชิงการตลาด และอาจใช้เป็นแนวทางในการศึกษาพื้นที่อื่น ๆ ต่อไปได้ ซึ่งการศึกษาครั้งนี้เป็นเพียงการศึกษาเบื้องต้นตามหลักฐานและเวลาที่มีอยู่อย่างจำกัดเท่านั้น แต่ยังคงมีประเด็นที่ต้องขยายความเพิ่มเติมอีกมากในโอกาสต่อไป เช่น บทบาทของนายทุนกลุ่มใหม่ การวิเคราะห์จำนวนผู้ประกอบการอาชีพในเชิงสถิติ เพื่อให้เข้าใจว่าคนส่วนใหญ่มีอาชีพอะไร ทำอะไรกันมาก รวมถึงเรื่องราวของชุมชนในด้านอื่น ๆ ซึ่งจะทำให้เกิดความเข้าใจบริบทของประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคมของชุมชนได้อย่างลุ่มลึกมากขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- กนิษฐา เรื่องวรรณศิลป์. (2557). ลวดลายประทับดินเผาบ้านเชียง: บูรณาการสู่การออกแบบผลิตภัณฑ์เชิงพาณิชย์. *วารสารศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น*, 6(2), 1-25.
- กรมศิลปากร. (2560). *มรดกโลกบ้านเชียง*. กรมศิลปากร.
- คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2558). *ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย*. มติชน.
- จัดตั้งสุขาภิบาลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี. (2529, 18 ตุลาคม).
- ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 100 ตอนที่ 167. หน้า 187.
- _____. (2549, 10 เมษายน). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 194 ตอนที่ 42. หน้า 124.

- ชาวลิต การรื่นศรี. (2542). *การส่งเสริมและพัฒนาการประกอบอาชีพเครื่องปั้นดินเผา*
[วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม].
มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- เชี่ยวชาญ แสงทอง. (2556). *รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์: การศึกษาและพัฒนา*
เครื่องปั้นดินเผาบ้านโพนทราย อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ.
มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ.
- ประภากร แก้ววรรณ. (2554). *การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น*. โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย
ราชภัฏมหาสารคาม.
- เปี่ยมสุข เจริญรุ่งเรือง. (2537). *เอกสารคำสอนประกอบบรรยายวิชาประวัติเครื่องเคลือบ*
ดินเผา. วิทยาลัยครูพระนคร.
- ผกามาศ ชัยรัตน์ และ ขวลิย์ ณ ถลาง. (2560). ศักยภาพทรัพยากรการท่องเที่ยวจังหวัด
อุดรธานี. *วารสารวิทยาลัยดุสิตธานี*, 11(2), 124-141.
- พยางค์ การิเทพ. (2553). *การจัดการเรียนรู้เครื่องปั้นดินเผาโดยใช้กระบวนการจัดการ*
ความรู้ [วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาหลักสูตรและการสอน].
มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.
- พระวิษณุชนะ น้ำใจดี และ เพ็ชรรัตน์ ไสยสมบัติ. (2561). การมีส่วนร่วมของชุมชนใน
นโยบายการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม: กรณีศึกษาบ้านเชียง จังหวัด
อุดรธานี. *วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง*, 7(2), 283-294.
- ไพฑูริย์ มีกุล. (2523). *เอกสารคำสอนประวัติศาสตร์อารยธรรมอีสาน*. มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ.
- มณฑน ต้นบุญต่อ. (2545). *ประวัติเครื่องปั้นดินเผาไทย*. สถาบันราชภัฏมหาสารคาม.
- มานะ เอี่ยมบัว. (2559). การออกแบบและพัฒนาเพื่อเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา
ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. *วารสารวิจัยวลัยลงกรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์*
สาขาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, 5(2), 83-96.

โรงเรียนบ้านเชียง. *สมุดหมายเหตุรายวันโรงเรียนบ้านเชียง เล่ม 3* ลงวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2497. หน้า 97.

โรงเรียนประถมนอาชีพอำเภอหนองหาน. *สมุดหมายเหตุรายวันโรงเรียนประถมนอาชีพอำเภอหนองหาน เล่ม 9* ลงวันที่ 10 มกราคม พ.ศ. 2521. หน้า 62.

วิภา กาศวิเศษ. (2553). *การพัฒนาสวัสดิการเพื่องานออกแบบจากอิทธิพลศิลปกรรมบ้านเชียง* [วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการออกแบบนิเทศศิลป์]. มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สพสันต์ เพชรคำ. (2540). *ปากยาม: หมู่บ้านประมงในกลุ่มแม่น้ำสงครามกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม* [วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา (เน้นสังคมศาสตร์)]. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

สำนักงานเทศบาลตำบลบ้านเชียง. (2564). *ข้อมูลชุมชนบ้านเชียง 2564*. (ม.ป.พ.).

สำนักวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานี. (2544). *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดอุดรธานี*. โรงพิมพ์คุรุสภา.

สุวิทย์ ธีรศาตวัต. (2551). *เศรษฐกิจอีสานหลังมีทางรถไฟ (พ.ศ. 2443-2458)*. มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

อังคณา แสงสว่าง. (2550). *บทบาททางเศรษฐกิจของชาวจีนในจังหวัดฉะเชิงเทรา ระหว่าง พ.ศ. 2398-2475* [ปริญญาานิพนธ์ การศึกษามหาบัณฑิตสาขาประวัติศาสตร์ไทย]. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.

Author

Mr. Thanyapong Sararat

Social Studies Program, Faculty of Education

Sisaket Rajabhat University 319 Thaipantha Rd.,

Pho Sub-district, Mueang District, Sisaket Province 33000

Tel: 081-0731516 Email: thanyaponghi@gmail.com